

ปฏิจสุมุปาบทจากพระโษฐุ

หมวดที่ ๓

ว่าด้วย บาลิที่แสดงว่า ปฏิจสุมุปาบท
ไม่ใช่เรื่องข้ามภพข้ามชาติ

ปฏิจสุมุปาบทมีเนื้อหการกระทบทางอายตนะ
(ไม่ต้องข้ามภพข้ามชาติ)^๑

เพราะอาศัยทั้งจักขุกาย, ซึ่งรูปทั้งหลายกาย, จึงเกิดจักขุวิญญาณ ; การ
ประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ ก็คือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ; เพราะ

๑. สุตกรที่ ๑๐ โยคกเขมิวรรค สทายนคณสังยุตต์ สฬา. ต. ๑๘/๑๑๑/๑๖๓, สุตกรที่ ๕ กทปติวรรค อภิลมย-
สังยุตต์ นิทาน. ต. ๑๖/๑๔/๑๖๖ ; นี่เป็นคำกล่าวตามคำพิงพระองต์ในคราวบรรจบบทดังกล่าว.

มีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชราวมรณะ โสกะปริเหวะทุกขะโหมนัสสุปปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะอาศัยซึ่งโศกะด้วย, ซึ่งเสียดทั้งหลายด้วย, จึงเกิดโศกวิญญาน; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา; .... ฯลฯ .... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะอาศัยซึ่งภานะด้วย, ซึ่งกลิ่นทั้งหลายด้วย, จึงเกิดภานวิญญาน; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา; .... ฯลฯ .... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะอาศัยซึ่งพีวหาด้วย, ซึ่งรสทั้งหลายด้วย, จึงเกิดชีวหาวิญญาน; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา; .... ฯลฯ .... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะอาศัยซึ่งกายะด้วย, ซึ่งโณภูพพะทั้งหลายด้วย จึงเกิดกายวิญญาน; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา; .... ฯลฯ .... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

๑. คำที่สะไว้ด้วย... ฯลฯ ... ครั้นนี้และก่อนคำนี้ หมายความว่าเมื่อความเต็มเพิ่มขึ้นข้างบน เริ่มตั้งแต่ คำว่า "เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ"; ไปจนกระทั่งถึงคำว่า "จึงเกิดขึ้นครบถ้วน" : ผู้อ่าน พึงเค็มให้เค็มเขาเอง.

เพราะอาศัยซึ่งมโนทัย, ซึ่งธัมมารมณ์ทั้งหลายทัย, จึงเกิดมโนวิญญาณ;
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี
เวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน;
เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็น
ปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปริเวทะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน :
ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ปัจจัยสมุปบาทดับได้กลางสาย (โดยไม่ต้องข้ามภพข้ามชาติ)^๑

ทุกอนภิกขุทั้งหลาย! ก็ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? (ความ
ตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์นั้นคือ :-)

เพราะอาศัยซึ่งจักขุทั่วย, ซึ่งรูปทั้งหลายทั่วย, จึงเกิดจักขุวิญญาณ;
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี
เวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไป
ไม่เหลือแห่งตัณหานั้นนั่นเทียว, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับ
แห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่ง
ชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาติเน้นแล ขรามรณะ โสกะปริเวทะทุกขะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.
นั่นคือ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์

๑. สูตรที่ ๓ โยคัมเมวรรค สหายกนสังยุตต์ ธพ. ตี. ๖๘/๑๐๗/๑๔๔, ทวิสแก้ภิกขุทั้งหลาย.

เพราะอาศัยซึ่งโศคะตัว, ซึ่งเลี้ยงทั้งหลายตัว, จึงเกิดโศควิญาณ ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา ; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไปไม่ เหลือแห่งตัณหานั่นแน่แท้, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ; ... ฯลฯ ...^๒ ความ กับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสนั่น ย่อมมีตัวอาการอย่างนี้. นี่ก็ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

เพราะอาศัยซึ่งมานะตัว, ซึ่งกลืนทั้งหลายตัว, จึงเกิดมานวิญาณ ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา ; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไปไม่ เหลือแห่งตัณหานั่นแน่แท้, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ; ... ฯลฯ ... ความ กับลง แห่งกองทุกข์ทั้งสนั่น ย่อมมีตัวอาการอย่างนี้. นี่ก็ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

เพราะอาศัยซึ่งนิวาหะตัว, ซึ่งรตทั้งหลายตัว, จึงเกิดนิวาหวิญาณ ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา ; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไปไม่ เหลือแห่งตัณหานั่นแน่แท้, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ; ... ฯลฯ ... ความ กับลง แห่งกองทุกข์ทั้งสนั่น ย่อมมีตัวอาการอย่างนี้. นี่ก็ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

เพราะอาศัยซึ่งกาสะตัว, ซึ่งใญ่รู้พะทั้งหลายตัว, จึงเกิดกายวิญาณ ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ คือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา ; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไปไม่

๒. ถ้าแต่ไว้ด้วย... ฯลฯ ... ครั้นนี้และต่อไป หมายความว่าเมื่อความเต็มเหมือนช้างบน เริ่มตั้งแต่คำว่า “เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ” ; ... ไปจนถึงคำว่า... “จึงกับสนั่น : ”.

เหลือแห่งศัณฐานนั้นนั่นเทียว, จึงมีความคับแค้นอุปาทาน; ... ฯลฯ...
ความคับแค้นแห่งกองทุกข์ทั้งต้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้. นั่นคือ ความตั้งอยู่ไม่ได้
แห่งทุกข์.

เพราะอาศัยซึ่งมโนทวาร, ซึ่งธัมมารมณทั้งหลายด้วย, จึงเกิดมโนวิญญาณ;
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนี้ ก็คือผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี
เวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางคลายดับไป
ไม่เหลือแห่งศัณฐานนั้นนั่นเทียว, จึงมีความคับแค้นอุปาทาน; เพราะมีความคับ
แค้นอุปาทาน จึงมีความคับแค้นแห่งภพ; เพราะมีความคับแค้นแห่งภพ จึงมีความคับแค้นแห่งชาติ;
เพราะมีความคับแค้นแห่งชาตินั้นแล ขรามวณะ โสกะปริเหวะทุกะระโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย
จึงคับตัน : ความคับแค้นแห่งกองทุกข์ทั้งต้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้. นั่นคือ ความ
ตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แล คือความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

บันทึกเกิดเมื่อใด ก็มีปัจจัยสมุปบาทเช่นนั้น^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด. ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย! ภิกษุผู้มีจิตเป็นสมาธิตั้งมั่นแล้ว สอนรู้ชัดตามที่เป็นจริง. ก็ภิกษุนี้ ย่อม
รู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งอะไรเล่า? ภิกษุนี้ ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งความเกิดขึ้น

๑. สุตตที่ ๕ มกุฏปิตวารค ชนธสังยุตต์ ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗/๒๗, ตวัธกัณเฑภิกษุทั้งหลาย ที่:ธลวัน.

และความคับไปแห่งรูป ...แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา ...แห่งสังขารทั้งหลาย
...แห่งวิญญาณ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็การเกิดขึ้นแห่งรูป ...แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา
...แห่งสังขารทั้งหลาย ...แห่งวิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเพิลิตเพิลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่. ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิตเพิลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ ย่อมเมาหมกอยู่
ซึ่งอะไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิตเพิลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ ย่อม
เมาหมกอยู่ซึ่งรูป. เมื่อภิกษุนั้น เพิลิตเพิลิน พรว้าสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งรูป,
นันทิ (ความเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น. ความเพลินใด ในรูป, ความเพลินนั้นคือ
อุปาทาน. เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพ
เป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปริเวระ-
ทุกขะโพนนัสอุปาสาททั้งหลาย จึงเกิดขึ้นลรอบวัน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่ง
กองทุกข์ทั้งสี่นั้น ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิตเพิลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ ย่อม
เมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนา. ... วส ว... วส... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ทั้งสี่นั้น ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิตเพิลิน ย่อมพรว้าสรรเสริญ ย่อม
เมาหมกอยู่ ซึ่งสัญญา. ... วส ว... วส... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ทั้งสี่นั้น ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนี้ ย่อมเพติดเพดิน ย่อมพราสรวเสริญ ย่อม
เมามกอยู่ ซึ่งสังฆาทถุหลาย. ... วสว... วสว... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่ง
กองทุกข์ทั้งสนน ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนี้ ย่อมเพติดเพดิน ย่อมพราสรวเสริญ ย่อม
เมามกอยู่ ซึ่งวิญญาณ. เมื่อภิกษุนี้ เพติดเพดิน พราสรวเสริญ เมามกอยู่
ซึ่งวิญญาณ, นั่นก็ ย่อมเกิดขึ้น. ความเพลินใจ ในวิญญาณ, ความเพลินนั้น
คืออุปาทาน. เพราะอุปาทานของภิกษุนี้เป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพ
เป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปริเหวะทุกขะ-
โหมนธูปาสาทถุหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ทั้งสนน ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้คือ ความเกิดขึ้นแห่งรูป ...แห่งเวทนา ...แห่ง
สัญญา ...แห่งสังขาร ท. ...แห่งวิญญาณ.

บันทึกฉบับเมื่อใด ปัจจัยสมบูรณ์บาทดับเหมือนกัน^๑

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ความดับแห่งรูป...แห่งเวทนา...แห่งสัญญา...
แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า?

๑. สูตรที่ ๕ นกุตตมวรรค ขันธสังยุตต์ สนธ. ๖. ๖๖/๑๘/๓๖, ครั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เรเววัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พรา
 ธรรมเสริญ ย่อมไม่เมาหมกอยู่. ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พราธรรมเสริญ
 ย่อมไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งอะไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พราธรรมเสริญ
 ย่อมไม่เมาหมกอยู่ซึ่งรูป. เมื่อภิกษุนั้น ไม่เพิกเฉย เกลิน ไม่พราธรรมเสริญ ไม่เมาหมกอยู่
 ซึ่งรูป, นันทิ (ความเพลิน) โท ในรูป, นันทินันถอรัลไป. เพราะความลับ
 แห่งนันทิของภิกษุนั้น จึงมีความลับแห่งอุปาทาน ; เพราะมีความลับแห่ง
 อุปาทาน จึงมีความลับแห่งภพ ; เพราะมีความลับแห่งภพ จึงมีความลับ
 แห่งชาติ ; เพราะมีความลับแห่งชาติ นั่นแล ปริณามะ โสกะปวีเทวะทกษะ-
 โทมนธูปาสาณททอ จึงค้ำดัน : ความค้ำดันแห่งกองทุกข์ทั้งสาม ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พราธรรมเสริญ
 ย่อมไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนา. ... วสว... วสว... ความค้ำดันแห่งกองทุกข์
 ทั้งสาม ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พราธรรมเสริญ
 ย่อมไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งสัญญา. ... วสว... วสว... ความค้ำดันแห่งกองทุกข์
 ทั้งสาม ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิกเฉย เกลิน ย่อมไม่พราธรรมเสริญ
 ย่อมไม่เมาหมกอยู่ ซึ่งสังขารทั้งหลาย. ... วสว... วสว... ความค้ำดันแห่ง
 กองทุกข์ทั้งสาม ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พราสรวเรณิ
ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งวิญญาณ; เมื่อภิกษุนั้น ไม่เพิลิตเพลิน ไม่พราสรวเรณิ
ไม่เมามกอยู่ ซึ่งวิญญาณ; นันทิโค ในวิญญาณ, นันทินัน อ่อมคืบไป. เพราะ
ความคับแค้นนี้ของภิกษุนั้น จึงมีความคับแค้นอุปาทาน; เพราะมีความคับแค้น
อุปาทาน จึงมีความคับแค้นภพ; เพราะมีความคับแค้นภพ จึงมีความคับแค้น
ชาติ; เพราะมีความคับแค้นชาติและ ธรรมะ โสกะปริเหวะทุกะโทมนัส-
อุปาสาททั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสาม ย่อมมี ด้วย
อาการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่คือ ความคับแค้นรูป...แห่งเวทนา...แห่งสัญญา
...แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญาณ, กังนั แล.

ในภาษาปัจจัยสมบูรณ์ กรรมให้ผล ในอรรถภาพที่กระทำกรรม^๑

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหตุทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้ มีอยู่ เพื่อความเกิด
ขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย. สามประการเหล่านี้ไหนเล่า? สามประการคือ โสกะ เป็นเหตุ
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย, โทสะ เป็นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย,
โมหะ เป็นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย.

๑. สูตรที่ ๔ เทวทูตวรรค สิก. ย. ๒๐/๑๗๑/๔๗๓, ครุฑมณีภิกษุทั้งหลาย.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยโภคะ เกิดจากโภคะ มีโภคะเป็นเหตุ มีโภคะเป็นสมุหัย อันใด; กรรมอันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลาย อันเป็นที่บังเกิดแห่งอန္ตภาพของบุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอန္ตภาพใด เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอန္ตภาพนั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นอย่างในภิกขุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปปัชชะ หรือว่า เป็นไปอย่างในอปรปริสาชะ ก็ตาม.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยโทสะ เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นสมุหัย อันใด; กรรมอันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลาย อันเป็นที่บังเกิดแห่งอန္ตภาพของบุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอန္ตภาพใด เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอန္ตภาพนั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นอย่างในภิกขุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปปัชชะ หรือว่า เป็นไปอย่างในอปรปริสาชะ ก็ตาม.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยโมหะ เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นสมุหัย อันใด; กรรมอันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลาย อันเป็นที่บังเกิดแห่งอန္ตภาพของบุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอန္ตภาพใด เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอန္ตภาพนั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นอย่างในภิกขุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปปัชชะ หรือว่า เป็นไปอย่างในอปรปริสาชะ ก็ตาม.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนเมล็ดพืชทั้งหลาย ที่ไม่แตกหัก ที่ไม่เน่า ที่ไม่ถูกทำลายด้วยลมและแดด เล็กเอาแต่เมล็ดดี เก็บงำไว้ดี อันบุคคลหว่านไปแล้ว ในพื้นพิภพที่มีปริกรรมอันกระทำแล้ว ในเน่อนาดี. อนึ่ง สายฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล.

๑. ความหมายของคำอันมีความหมายพ้องคำนี้ที่ ๓ คำนี้ ให้รู้ที่หมายเหตุด้วยเรื่องของเรื่องนี้.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมตติพิชิตทั้งหลายเหล่านั้น จะพึงถึงซึ่งความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ โภชนาเนน, จันโต; ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ขันนิกัจฉานั้น คือ กรรมอันบุคคล กระทำแล้วด้วยโศระ เกิดจากโศระ มีโศระเป็นเหตุ มีโศระเป็นสมุทัย อันโต; กรรม อันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลายอันเป็นที่บังเกิดแห่งอรรถภาพของบุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอรรถภาพใด เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอรรถภาพนั้นเอง ไม่ว่าจะ เป็นไปอย่างในภิกษุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปัชฌายะ หรือว่า เป็นไป อย่างในอปรปริยาจะ ก็ตาม. กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยโศระ เกิดจากโศระ มีโศระเป็นเหตุ มีโศระเป็นสมุทัย อันโต; กรรมอันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลาย อันเป็นที่บังเกิดแห่งอรรถภาพของบุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอรรถภาพใด เขาย่อม เสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอรรถภาพนั้นเอง . ไม่ว่าจะ เป็นไปอย่างในภิกษุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปัชฌายะ หรือว่า เป็นไปอย่างในอปรปริยาจะ ก็ตาม. กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยโมหะ เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นสมุทัย อันโต; กรรมอันนั้น ย่อมให้ผลในขันธทั้งหลายอันเป็นที่บังเกิดแห่งอรรถภาพของ บุคคลนั้น. กรรมนั้น ให้ผลในอรรถภาพใด เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในอรรถภาพ นั้นเอง . ไม่ว่าจะ เป็นไปอย่างในภิกษุธรรม หรือว่า เป็นไปอย่างในอุปัชฌายะ หรือว่า เป็นไปอย่างในอปรปริยาจะ ก็ตาม.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหตุทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านั้นแล เป็นไปเพื่อความ เกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย.

.....

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหตุทั้งหลาย ๓ ประการ เหล่านี้ มีอยู่ เพื่อความเกิดขึ้น แห่งกรรมทั้งหลาย. สามประการ เหล่าไหนเล่า? สามประการคือ อโศระ เป็นเหตุ

เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย, **อโหสะ** เป็นเหตุเพื่อการเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย, **อโมหะ** เป็นเหตุเพื่อการเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโหสะ เกิดจากอโหสะ มือโหสะเป็นเหตุ มือโหสะเป็นสมุทัย อันใด; เพราะปราศจากโหสะเสียแล้ว, ด้วยอาการอย่างนี้เอง กรรมอันนั้น ย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว มีรากอันถอนขึ้นแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขั้วยอดอันตัวนั้น ทำให้ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโหสะ เกิดจากอโหสะ มือโหสะเป็นเหตุ มือโหสะเป็นสมุทัย อันใด; เพราะปราศจากโหสะเสียแล้ว, ด้วยอาการอย่างนี้เอง กรรมอันนั้น ย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว มีรากอันถอนขึ้นแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขั้วยอดอันตัวนั้น ทำให้ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโมหะ เกิดจากอโมหะ มือโมหะเป็นเหตุ มือโมหะเป็นสมุทัย อันใด; เพราะปราศจากโมหะเสียแล้ว, ด้วยอาการอย่างนี้เอง กรรมอันนั้น ย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว มีรากอันถอนขึ้นแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขั้วยอดอันตัวนั้น ทำให้ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนเมล็ดพืชทั้งหลาย ที่ไม่แตกหัก ที่ไม่เน่า ที่ไม่ถูกทำลายด้วยลมและแดด เล็กเขาแต่เมล็ดก็ เก็บงำไว้ดี. บุรุษพึงเผาเมล็ดพืช

เหล่านั้นด้วยไฟ ครั้นเผาด้วยไฟแล้ว ฟังกระทำให้เป็นผงขี้เถ้า; ครั้นกระทำให้เป็นผง
ขี้เถ้าแล้ว ฟังโปรยไปในกระแสดมอันพัดจัต หรือว่าฟังลอยไปในกระแสน้ำอันเชี่ยวใน
แม่น้ำ. เมล็ดพืชทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพืชมีมูลอันขาดแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขี้
ยอกอันตัวน ทำให้งถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา โดยแน่นอน นี่ฉันใด;
ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ก็ฉันนั้น กล่าวคือกรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโห
สะเกิดจากอโหสะ มือโหสะเป็นเหตุ มือโหสะเป็นสมุทัย อันใด; **เพราะปราศจาก**
โหสะเสียแล้ว, ด้วยอาการอย่างนี้เอง กรรมอันนั้นย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว
มีรากอันถอนขึ้นแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขี้ยอกอันตัวน ทำให้งถึงความไม่มี
มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา. กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโทสะ เกิดจากอโทสะ
มือโทสะเป็นเหตุ มือโทสะเป็นสมุทัย อันใด; **เพราะปราศจากโทสะเสียแล้ว**,
ด้วยอาการอย่างนี้เอง กรรมอันนั้นย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว มีรากอันถอน
ขึ้นแล้ว ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขี้ยอกอันตัวน ทำให้งถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้น
ต่อไปเป็นธรรมดา. กรรมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยอโมหะ เกิดจากอโมหะ มือโมหะ
เป็นเหตุ มือโมหะเป็นสมุทัย อันใด; **เพราะปราศจากโมหะเสียแล้ว**, ด้วยอาการ
อย่างนี้เอง กรรมอันนั้น ย่อมเป็นกรรมอันบุคคลนั้นละขาดแล้ว มีรากอันถอนขึ้นแล้ว
ถูกกระทำให้เหมือนตาลมีขี้ยอกอันตัวน ทำให้งถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็น
ธรรมดา.

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหตุทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้แล เป็นไปเพื่อความ
เกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย.

กรรมใด อันผู้กระทำเห็นอยู่ว่า เกิดแต่โหสะ เกิดแต่โทสะ
เกิดแต่โมหะ ก็ตาม; กระทำแล้ว น้อยก็ตาม มากก็ตาม;

กรรมนั้น อันบุคคลนั้นพึงเสวยผลในอรรถกถาพนนฺเทว :
 วัตถุ (พนท)^๑ อัน หามไม่ ; เพราะฉะนั้น ก็กษุผู้ประจักษ์
 ซึ่งโลกะ โทสะ และโมหะ กระทำวิชาให้เกิดขึ้นอยู่ ; ย่อมละ
 ทุกคติทั้งหลายทั้งปวงได้.

พินาศเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า คำว่า “กัฏฐธรรม”,
 คำว่า “อุปัชชะ”, และคำว่า “อปรปรีชาชะ” (บาลีว่า กัฏฐเจว ธมฺเม อุปัชฺเช วา อปร
 ชา ปรีชาเย); สามคำนี้ เราจึงกำหนดทั่วไปโดยคำว่า “กัฏฐธรรมเวทนีเย”, “อุปัชช
 เวทนีเย”, และ “อปรปรีชาเวทนีเย”; และถือเอาความหมายกันว่า อย่างแรกและถึง
 เวลาในชาตินี้ก่อนแต่จะ, ต้องอย่างหลัง หมายถึงเวลาในชาติต่อไป หลังจากตายแล้ว.
 ส่วนในชาตินี้ แสดงให้เห็นไปในทำนองว่า ทั้ง ๓ ชาตินี้ ล้วนแต่เป็นไปในชีวิตนี้ หรือ
 ในอรรถกถาพิน โดยความหมายของคำว่า “ชาติ” ในภาษาปฏิจอสมุปบาท; กล่าวคือเกิด
 อุปปรพาหรือความทุกข์ครั้งหนึ่งก็ชาติหนึ่ง ซึ่งวันหนึ่งเพียงวันเดียว ก็มีได้หลายสิบชาติ;
 ดังนั้นคำว่า “กัฏฐธรรม” หมายถึงให้ผลทันทีทันใด, คำว่า “อุปัชชะ” หมายถึงให้ผลในระยะ
 ชาติมา, และคำว่า “อปรปรีชาชะ” ก็หมายถึงเวลาที่ถัดมาอีก คือหลังจากการเกิดชาติที่ ๒
 ที่ ๓ ที่ ๔ ตามนัยะแห่งปฏิจอสมุปบาทในเวลาถัดกันมาเอง แม้อาจจะคิด ๆ กันไปในชั่วโม
 นั้น หรือหลายวันต่อมา หรือหลายปีต่อมา ซึ่งเป็นระยะเวลาในอรรถกถาพินนี้เอง; ไม่จำเป็น
 จะต้องหมายความว่าเมื่อความหนึ่งเหมือนหนึ่งก็เข้ากันได้. เรื่องทั้ง ๆ หลังจากตายแล้ว
 ยังไม่ต้องพูดถึง, เพราะว่าเป็นอรรถกถาพินอรรถกถาเกี่ยว ก็ยังมีชาติให้ระทวนกรรม และ
 เสวยผลกรรมทั้งร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติแสนชาติ ล้านชาติ อยู่แล้ว. ขอให้สังเกต
 ความหมายของคำว่าชาติ ให้ตรงตามความหมายแห่งภาษาปฏิจอสมุปบาท หรือภาษาปรมัตถ์
 ดังกล่าวนี้ด้วย. ถึงแม้ในภาษาศีลธรรมที่ใช้ในการสอนศีลธรรม ที่กล่าวถึงการระตถชาติ
 จำวนไปไม่ไหว ก็ยังอาจแลถึงชาติในความหมายนี้ได้อยู่นั่นเอง; ดังนั้น น่าจะเข้าใจ
 ความหมายของคำว่า “ชาติ” และความหมายของคำว่า “กัฏฐธรรม” คำว่า “อุปัชช
 เวทนีเย” และคำว่า “อปรปรีชาเวทนีเย” ให้ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์กันเถิด : สรุป
 แล้วมีความหมายว่า คำว่า “กัฏฐธรรม” คือทันควัน, คำว่า “อปรปรีชาชะ” (ซึ่งรวมทั้ง
 อุปัชชะและอปรปรีชาชะ) คือในเวลาถัดมา ซึ่งนานเท่าไรก็ได้.

๑. คำว่า “กัฏฐ” ในที่นี้ หมายถึงพื้นที่ที่กรรมจะให้ผลแก่ผู้กระทำ ใ้แก่กันทั้งหยาบและละเอียดทั้ง
 อรรถกถาของบุคคลผู้ทำกรรมและเสวยกรรมนั่นเอง ไม่มีความหมายที่ถึงไปข้างหน้าหรือเวลา ว่าชาตินี้
 หรือชาติหน้า แต่ประการใด.

หนึ่ง พึงสังเกตให้เห็นว่า คำว่า โสกะ อโทะสะ อโทะสะ นี้ มีความหมายต่างกัน
อยู่เป็น ๒ ระดับ : ระดับทั่วไป เป็นของผู้อื่นอันอิสระ เป็นเพียงสภาวะในขณะที่ทำกรรม
นั้น ไม่มีใครละ โทะสะ โทะสะ ปรารถนา แต่มีบุคคลอีกอย่างหนึ่งที่ทรงกันข้ามจาก โสกะ
โทะสะ โทะสะ มาปรากฏแทน เช่นกรรมกรรมตาให้แทนด้วยอำนาจเมตตากฎด้าเป็นกัน. ส่วน
อโทะสะ อโทะสะ อโทะสะ อีกความหมายหนึ่ง เป็นสภาพจิตของผู้สิ้นอาสวะแล้ว กรรมก็
กระทำดีการนับว่าไม่เข้ากรรม ไม่จำเป็นที่จะต้องมาคิดว่า เป็นบุคคลกรรม หรือบุคคล
กรรมแต่อย่างใด. ข้อความแห่งพระบาลีนี้ คำว่า อโทะสะ อโทะสะ อโทะสะ น่าจะหมายถึง
นัยอย่างหลังมากกว่า, ผู้ศึกษาพึงใคร่ครวญให้ดีเถิด.

เห็นปัจจัยสมุปบาท คือผลในเรื่องกรรม^๑

บุคคลเป็นพรหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็ห้ามได้ ;

จะมีใช้พรหมณ์เพราะชาติก็ห้ามได้ ;

บุคคลเป็นพรหมณ์เพราะกรรม ; ไม่เป็นพรหมณ์ก็เพราะกรรม.

บุคคลเป็นชาวนา ก็เพราะกรรม, เป็นศิลปิน ก็เพราะกรรม,

บุคคลเป็นพ่อค้า ก็เพราะกรรม, เป็นคนรับใช้ ก็เพราะกรรม,

บุคคลเป็นโจร ก็เพราะกรรม, เป็นนักรบ ก็เพราะกรรม,

บุคคลเป็นปุโรหิต ก็เพราะกรรม ; แม้เป็นพระราชาก็เพราะกรรม.

บัณฑิตทั้งหลายย่อมเห็นซึ่งกรรมนั้น, ตามที่เป็นจริงอย่างนี้

ชื่อว่าบัณฑิตเห็นซึ่งปัจจัยสมุปบาท เป็นผลในเรื่องวิบากแห่งกรรม.

โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม

สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นเครื่องรังสรรค์ เหมือนล้อสลักขันธ์ครดที่กลิ้งไปอยู่.

๑. วาเสฏฐสูตร มทวารกค ส.ข. ๒๕/๔๕๗/๓๗๒. ตรัสแก่ว่าเสฏฐมาณพ ซึ่งมีการทวารวณพพะอยู่ด้วย
ก็จริงตามกาลสโพรสนะ.

เพราะการบำเพ็ญตบะ การประพฤติพรหมจริย การดำรงม และเพราะการผกตบ;
 นนแหละ บุคคลจึงเป็นพรหมณ นนแหละ ความเป็นพรหมณชั้นสูงสุด;
 บุคคลผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชา ๓ เป็นรูปร่างแล้ว มีภพใหม่สันแล้ว นอย;
 ดูก่อนวราสธุฐะ ! ท่านจงรูบุคคลลอจเน ว่าเป็นพรหม เป็นสัคกะ ของท่านสุร ท.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า แม้ชากรที่กรรม
 ใหผลเพียงกู่เดียว ก็ยังครสเรียกว่าปฏิจลสมุปบาท. เมื่อเห็นปฏิจลสมุปบาท ก็คือเห็น
 ภากรที่กรรมใหผล. เมื่อถือตามพระพุททภาษณ ก็เป็นอเนวโลกหรือหมู่สั่วเป็นไปดว
 ข้ามวระของปฏิจลสมุปบาท. กระแสแห่งปฏิจลสมุปบาทนั้น จะหลยเพื่อใหศรัทธบะ ด้วย
 พรหมจรรย์ด้วยสัณณมะ ด้วยทมะ; และผู้เป็นอย่างนั้น ชื่อว่าบามะพรหม เป็นทัว
 สัคกะ ในความหมายของพระอริยเจ้าในกาลสนาน.

นามรูปหยั่งลง เพราะเห็นสัณญาณนิสธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุเป็นผู้มีปรกติ เห็นโดยความเป็นอัสสาทะ
 (นารักน่าอินติ) ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน (สัณญาณนิสธรรม)^๒ อยู่,
 การหยั่งลงแห่งนามรูป ต่อมนมี. เพราะมีนามรูปเป็นบัจจย จึงมีสพายตนะ; เพราะมี
 สพายตนะเป็นบัจจย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นบัจจย จึงมีเวทนา; เพราะมี
 เวทนาเป็นบัจจย จึงมีตัททา; เพราะมีตัททาเป็นบัจจย จึงมีอุปาทาน; เพราะมี

๑. สุตวคที่ ๘ ทุกขวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิกาย. ส. ๑๖/๑๐๘/๒๑๖, สรัสแกภิกษุทั้งหลาย ที่เชกวัน.

๒. ธรรมชณะเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน หรือสัณญาณนิสธรรมนั้นได้แก่ รูป, เวทนา, สัณญา, สังตาร, วิญญวณ,
 (จนธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘); ทา, พุ, รุมภ, คัณ, ภาเย, ใจ (สพ. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๕๒); รูป, เลียง,
 คัณ, วส, โภฏฐัพพะ, ธัมมารมณ (สพ. ส. ๑๘/๑๓๕/๑๘๒).

อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเวทะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ มีรากถึงลงไปเบื้องล่างด้วย มีรากแผ่ไปรอบ ๆ ด้วย รากทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนแต่คูกตสิ่งโอชะขึ้นไปเบื้องบน. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีอาหารอย่างนั้น มีเครื่องหล่อเลี้ยงอย่างนั้น พืชทั้งอยู่ใต้ ตลอดจนกลายาวาน, ข้อนั้นฉันใด; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนั้นฉันนั้น : เมื่อภิกษุเป็นผู้มีปรกติเห็นโดยความเป็นอัสสาทะ (นำร้กนํ้าจืด) ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์อยู่, การที่ยังลงแห่งนามรูป ย่อมมี. เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ; เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน; เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเวทะทุกขะโทมนัส-อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

นามรูปไม่หยั่งลง เพราะเห็นสัญญาอนุปนิชธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุเป็นผู้มีปรกติเห็นโดยความเป็นอาทีนวะ (โทษอันต่ำทราม) ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์อยู่, การที่ยังลงแห่ง

๑. สูตรที่ ๔ ทุกขวรรค อภิธมมสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๔๔, สรวัดแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

นามรูป ย่อมไม่มี. เพราะความคับแห่งนามรูป จึงมีความคับแห่งสพายตนะ; เพราะมีความคับแห่งสพายตนะ จึงมีความคับแห่งผัสสะ; เพราะมีความคับแห่งผัสสะ จึงมีความคับแห่งเวทนา; เพราะมีความคับแห่งเวทนา จึงมีความคับแห่งตัณหา; เพราะมีความคับแห่งตัณหา จึงมีความคับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความคับแห่งอุปาทาน จึงมีความคับแห่งภพ; เพราะมีความคับแห่งภพ จึงมีความคับแห่งชาติ; เพราะมีความคับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงกับสัน : ความคับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสันนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ มีอยู่. ลำต้นนั้น บุรุษพึงถือเอาจอบและตะกร้ามาแล้ว บุรุษนั้นพึงตัดต้นไม้ในที่โคน; ครั้นตัดที่โคนแล้ว พึงซุก; เขา ครั้นซุกเขาแล้ว พึงรื้อขึ้นซึ่งรากทั้งหลาย แม้ที่สุดเพียงเท่ากันแต่. บุรุษนั้นตัดต้นไม้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ครั้นตัดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่แล้ว พึงผ่า; ครั้นผ่าแล้ว พึงกระทำให้เป็นซีก ๆ; ครั้นกระทำให้เป็นซีก ๆ แล้ว พึงฝังให้แห้งในลมและแดด; ครั้นฝังให้แห้งในลมและแดดแล้ว ย่อมเผาด้วยไฟ; ครั้นเผาด้วยไฟแล้ว พึงกระทำให้เป็นขี้เถ้า; ครั้นกระทำให้เป็นขี้เถ้าแล้ว ย่อมไปรยไปตามลมอันพัดจัก หรือว่าพึงให้ลอยไปในกระแสน้ำอันเชี่ยว. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ด้วยการกระทำอย่างนี้แล ต้นไม้ใหญ่นั้นก็จะพึงเป็นต้นไม้มีรากอันขาดแล้ว เหมือนต้นตาลที่ถูกทำลายแล้วที่หัวแห่งยอด ถึงแล้วซึ่งความไม่มีไม่เป็น มีความไม่งอกอีกต่อไปเป็นธรรมดา, ข้อนี้ฉันใด; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ฉันนั้น : เมื่อภิกษุเป็นผู้มีปกติเห็นโดยความเป็นอวิชชา (โทษอันต่ำทราม) ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์อยู่, การที่ยังลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี. เพราะความคับแห่งนามรูป จึงมีความคับแห่งสพายตนะ; เพราะมีความคับแห่งสพายตนะ จึงมีความคับแห่งผัสสะ; เพราะมีความคับแห่งผัสสะ จึงมีความคับแห่งเวทนา; เพราะมีความคับแห่งเวทนา จึงมีความคับแห่งตัณหา; เพราะมีความคับ

แห่งศัลยา จึงมีความคับแค้นอุปาทาน; เพราะมีความคับแค้นอุปาทาน จึงมีความคับ
แค้นภพ; เพราะมีความคับแค้นภพ จึงมีความคับแค้นชาติ; เพราะมีความคับแค้นชาติ
นั่นแล ขรามรณะ โสกะปริเวระทุกะโหมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความคับลง
แห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้, ดังนี้ แล.

ปฏิจจสมุปบาท ที่ตรัสระคนกับบัญญัติอุปาทานชั้น^๑

เรื่องในนครมิลลหัตถ์ : เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่งผู้ละโยบในลาภ
สักการะ ให้จกไปพ้นแล้ว ภายหลังทรงรำพึงว่า เมื่อภิกษุเหล่านั้นมิไต่ถามพระศาสดาจะพินาศไปผิด
เหมือนลูกโคไร้แม่ จึงนิยมนะพระทัยไปในทางที่จะว่ากล่าวตักเตือน ด้วยพระทัยอันอนุเคราะห์ ในลักษณะที่
บาดีใช้สำนวนว่า สหัมบดีพรหมเจ้ามาอ้อเวอนให้ทรงกระทำเช่นนั้น จึงทรงบิณฑลด้วยอิทธาภิสังขารให้
ภิกษุเหล่านั้นกล่าวเข้ามาเฝ้าพระองค์ ที่ละรูปสองรูป จนกระทั่งครบถ้วนแล้ว จึงทรงแสดงพุทธพจน์นี้ :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อาชีพที่ที่สุด ในบรรดาอาชีพทั้งหลาย คือการขอทาน.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้าสาปแช่งอย่างอื่นในโลกนี้ ก็สาปแช่งว่า “แก่อือกระเบื้อง
ในมือเที่ยวขอทานเถอะ” ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กุลบุตรทั้งหลาย เข้าถึงอาชีพนี้ เป็นผู้เข้าไปใน
อำนาจแห่งประโยชน์ เพราะอาศัยอำนาจแห่งประโยชน์, ไม่ใช่เป็นคนเหินห่างแท้ ไม่ใช่
เป็นคนขอให้ใครปล่อยตัวไปบวช ไม่ใช่เป็นคนเห็นหน้า ไม่ใช่เป็นคนหนีภัย ไม่ใช่เป็น
คนไร้อาชีพ, จึงบวช. อีกอย่างหนึ่ง กุลบุตรนั้นบวชแล้ว โดยที่คิดเช่นนั้นว่า เราทั้งหลาย
เป็นผู้ถูกเหยียดเอาแล้ว โดยชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเวระ ทุกะ โหมนัส อุปายาส ทั้งหลาย
เป็นผู้ฉกความทุกข์เหยียดเอาแล้ว มีความทุกข์เป็นเบื้องหน้าแล้ว ทำใจน การทำที่สุดแห่ง

๑. สูตรที่ ๔ อรรถนิยวรรค ขันธสังยุตต์ ขนฺธ. ส. ๑๘/๑๑๓/๑๖๗, สรรณภิกษุทั้งหลาย ที่นิโคธราวม
เมืองมิลลหัตถ์.

กองทุกข์ทั้งสี่นั้น จะพึงปรากฏแก่เรา ดังนี้. **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! แต่ว่า กุสุมะ **ผู้บวชแล้วอย่างนี้ กลับเป็นผู้มากไปด้วยอกิฆณา** มีราคะแก่กล้าในกามทั้งหลาย มีจิต พยาบาท มีความกำริแห่งใจเป็นไปในทางประทุษร้าย มีสติอันลึ้มหลงแล้ว ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่นแล้ว มีจิตหม่นไปผิดแล้ว มีอินทรีย์อันคนไม่สำรวมแล้ว. **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนคน **ขึ้นพื้นจากเบ้งตะกอนที่เผาศพ** ยังมีไฟติดอยู่ที่สองข้าง ตรง กลางก็เป็นอนุจจาระ ย่อมใช้ประโยชน์เป็นไม้ในบ้านเรือนก็ไม่ได้ ย่อมใช้ประโยชน์ เป็นไม้ในป่าก็ไม่ได้, **ข้อนี้ฉันใด;** **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! เรากล่าวบุคคลนี้ว่ามีอุปมา เช่นนั้น; **คือ เป็นผู้เสื่อมจากโคกะแห่งกฤหัสถ์ ด้วย, ไม่ทำประโยชน์แห่งสมณะให้ บริบูรณ์ ด้วย.**

ทุกข์ก่อนนิกขุทั้งหลาย! **อกุศลวิตก** (ความทวิตรีกอันเป็นอกุศล) ๓ อย่างเหล่านี้ มีอยู่; กล่าวคือ กามวิตก (ความทวิตรีกในทางกาม), พยาปาทวิตก (ความทวิตรีกใน ทางพยาบาท), วิหิงสาวิตก (ความทวิตรีกในทางทำผู้อื่นให้ลำบากโดยไม่เจตนา). **ทุกข์**ก่อน นิกขุทั้งหลาย! อกุศลวิตกทั้ง ๓ อย่างนี้ ย่อมดับไปโดยไม่เหลือ **เมื่อบุคคลมีจิตตั้งมั่น แล้วด้วยดี ในอธิปัตถฐานทั้ง ๔; หรือว่า เมื่อบุคคลเจริญอยู่ซึ่งสมาธิอันหา นิมิต** **มิได้.** **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! ประโยชน์เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว เพื่อการเจริญสมาธิอันหา นิมิตมิได้. **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! อนิมิตตสมาธิ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสมาธิมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่.

ทุกข์ก่อนนิกขุทั้งหลาย! **วิภวูททั้งสาม** ๒ อย่างเหล่านี้มีอยู่; กล่าวคือ ภววิภวู และวิภววิภวู. **ทุกข์**ก่อนนิกขุทั้งหลาย! ในกรณีแห่งวิภวูทั้งสองอย่างนั้น อริยสาวกผู้ได้ สดับแล้ว ย่อมพิจารณาด้วยอาการอย่างนี้ว่า “ในโลกนี้ มีสิ่งใดๆ บ้างไหมหนอ ที่เมื่อ เราชดคืออยู่ เราจักเป็นผู้หาโทษมิได้?” ดังนี้. อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า

“ในโลกลี้ ไม่มีสิ่งใดๆเลย ที่เมื่อเราติดอยู่ เราจักเป็นทุกข์โทมนัสได้”
 (นตฺถิ นุ โช ตํ ภิกฺขุ โลกสมฺมิมหํ อุปาทายมาโน นวฺชฺชา อสฺส) ทั้งนี้ อริยสาวกนั้น ย่อม
 รู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเมื่อติดอยู่ ก็ยึดถือซึ่งรูปนั้นเอง ซึ่งเวทนานั้นเอง ซึ่งสัญญาอันเอง
 ซึ่งสังขารทั้งหลายนั้นเอง ซึ่งวิญญาณนั้นเอง. เพราะความยึดถือ (อุปาทาน)
 ของเรานี้เป็นปัจจัย ก็จะมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย ก็จะมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ขรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย
 ก็จะมี : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ พึงมี ด้วยอาการอย่างนี้”.

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร รูป
 เทียงหรือไม่เที่ยง? (“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น เป็นทุกข์หรือ
 เป็นสุขเล่า? (“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
 ธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา; นั่นเป็นเรา; นั่นเป็นตัวตน
 ของเรา?” (“ข้อนี้ หามิได้ พระเจ้าข้า”)

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตามตอบด้วยข้อความอย่างเดียวกัน
 ทุกข้ออักษร กับในกรณีแห่งรูป กางกันแต่ข้อแห่งผัสสะ แต่สังขาร เท่านั้น.)

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้, รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายในหรือภายนอกก็ติ ทยาบหรือละเอียด
 ก็ติ เสวหรือประณีตก็ติ อยู่ห่างไกลหรืออยู่ใกล้ก็ติ รูปทั้งหมดนั้น อันเธอทั้งหลาย
 พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตรงตามที่เป็นจริง (ยถาภูตสัมมปัญญา) อย่างนี้ว่า “นั่นไม่
 ใช่เรา; นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา;” ทั้งนี้ เวทนาอย่างใด
 อย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายในหรือภายนอกก็ติ
 ทยาบหรือละเอียดก็ติ เสวหรือประณีตก็ติ อยู่ห่างไกลหรือใกล้ก็ติ เวทนาทั้งหมดนั้น
 อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตรงตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่เรา;

“นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา;” ดังนี้. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายใน หรือภายนอกก็ดี หยาบ หรือละเอียกก็ดี เลวหรือประณีตก็ดี อยู่ห่างไกลหรือใกล้ก็ดี สัญญาทั้งหมดนั้น อันเรอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตรงตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่เรา; นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา;” ดังนี้. สังขารทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายใน หรือภายนอกก็ดี หยาบหรือ ละเอียกก็ดี เลวหรือประณีตก็ดี อยู่ห่างไกลหรือใกล้ก็ดี สังขารทั้งหมดนั้น อันเรอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตรงตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่เรา; นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา;” ดังนี้. วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายใน หรือภายนอกก็ดี หยาบหรือละเอียกก็ดี เลวหรือประณีตก็ดี อยู่ห่างไกลหรือใกล้ก็ดี วิญญาณทั้งหมดนั้น อันเรอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตรงตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่เรา; นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา” ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวก ผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม เบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขารทั้งหลาย แม้ในวิญญาณ. อริยสาวกนั้น เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด; เพราะความคลายกำหนัด ย่อม หลุดพ้น; เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณพองรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว. อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ ชัดอย่างนี้ว่า “ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์ อันเราอยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว, กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก,” ดังนี้ แล.

หมวดที่สาม จบ